

Охріменко, Григорій

Стан та перспективи дослідження пам'яток кам'яного віку та епох міді, бронзи на Воліні та Волинському Поліссі

Archeologia Polski Środkowowschodniej 5, 255-260

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ГРИГОРІЙ ОХРИМЕНКО

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК КАМ'ЯНОГО ВІКУ ТА ЕПОХ МІДІ, БРОНЗИ НА ВОЛИНІ ТА ВОЛИНСЬКОМУ ПОЛІССІ

Вивчення пам'яток даного регіону має велике значення, адже басейни річок Західний Буг і Прип'ять були в давнину важливою контактною зоною, або наприкладі в неоліті культурним порубіжжям.

Роботами О. Черниша, В. Савича, Л. Мацкевого, В. Пясецького виявлено та частково досліджено ряд пам'яток середнього та пізнього палеоліту (Липа, Жорнів, Грядки та ін.), але багато перспективних пам'яток (Бармаки, Торчин, Воротнів) залишаються не вивченими.

Розвідками Ю. Кухаренка, В. Ісаєнка, Л. Залізняка, Р. Грибовича, В. Коноплі, В. Пясецького і автора відкрито багато стоянок фінального палеоліту по обох берегах Прип'яті, на українському та білоруському Поліссі. Найраніші періоди заселення цієї зони пов'язується з культурами *кола культур з листяками* Лінгбі, Аренсбург, Свідер – первісних мисливців озброєних луками та стрілами, плоскими гарпунами з рогу оленя, сокировидними знаряддями з кременю та рогу. Об'єктами полювання були північні олені, лосі, вовки, птахи (А. П. Черныш, В. П. Савич, 1987, с. 9-43; J. K. Kozłowski, S. K. Kozłowski, 1977 s. 185-214).

Окремі знаряддя (переважно наконечники до стріл) культури Лінгбі (середина X-го тис. до н. е.) виявлені біля сіл Гораймівка, Великий Мидськ, Черськ, Лютка, Залухів, Хабарище (басейни річок Стохід, Стир, Прип'ять), Власовці I, Власовці II, Мотоль (береги Піни та Ясельди). Належними до цієї культури є знахідки великих одноплосинних та двоплосинних нуклеусів, масивних пластин та скребків, різців на них, наконечників стріл із звуженими крутою оббивкою черенками. Пам'яток культури Лінгбі із збереженим культурним шаром не виявлено, але на дюнному підвищенні Власовці I наконечники стріл (коричневого кольору) відзначаються великими розмірами і йдуть у комплексі з відходами виробництва, що може свідчити і про їх ранній час та перспективність тут стаціонарних досліджень. Крім того на території Білорусі належними до згаданої культури є пункти Ополь II, Камінь I.

Місцезнаходжень пізньої аренсбурзької (кін. X-го – поч. VIII тис. до н. е.) культури теж відомо не багато: Великий Мидськ, Красносілля, Самари, Березно, Черськ, Балаховичі, Залухів, Хабарище (в межах Волинської та Рівненської обл.) та Власовці I,

Мотоль в Білорусі. На останньому з них О. Калечиц проведені значні розкопки на одношаровому, можливо літньому пам'ятнику розташованому на невисокому (до 0,5 м) над заплавою підвищенні. В комплексі крем'яних виробів були наконечники стріл (з бічною підправкою пера), відщепи та пластини (приблизно однакова кількість), багато різноманітних різців макролітів та мало скребків. За останньою ознакою і припускаємо, що дане стійбище було літнім. Сліди жител прослідковуються не достатньо, збереглися залишки вогнища. Ще один пункт аренсбурзької культури (над оз. Лука, близько с. Лютка) розкопався в 1995 р. автором, але його культурний шар частково пошкоджений видувами. Тут розкрито 188 кв. м площі. Знайдено 344 оброблені кремені: 7 нуклеусів, 175 відщепів, 93 пластини та уламки, 20 пластин та 5 відщепів з ретушшю, 28 різців на пластинах та відщепях, 13 скребків, 3 наконечники стріл. На них нема в районі черенка ретуші з боку черевця.

В багатьох випадках бачимо послідовне заселення носіями цих споріднених культур одних і тих же місць, що може свідчити про однакові кліматичні умови, рівень води, постійну наявність об'єктів полювання. Це ж стосується і ще пізнішої свідерської культури (поч. IX – поч. VIII тис. р. до н. е.). Сліди проживання населення того часу виявлені біля м. Березного, Великого Мидська, Малої Осниці, Черська, Гулівки, Лютинська, Невіра, Нобеля, Сенчиць, Рознич, Залухова, Хабарища, Лютки (біля річок Вижівка, Прип'ять, Стохід, Веселуха (с. Кухітська Воля), Случ, Стир, Горинь) та Власовці I, II, Мотоль над Піною та Ясельдою.

В 1995 р. автором біля с. Лютка Старовижівського р-ну Волинської обл. на мисові, що входить в східну частину оз. Луки і має площу 30 x 65 м, а висоту над рівнем води в озері 1 м проведено розкопки. Стратиграфія ґрунту тут є така: 15 см – гумус, 15 см – підґрунтя. Із 100 знайдених тут кременів – 33 пластини, 13 з додатковою обробкою, 24 різці, але лише 2 скребки, 1 сокирка, що, напевне, вказує на особливості господарства цього колективу. Він проживав тут, як гадаємо, в легкій літній споруді, що не заглиблювалася в ґрунт (вуглики від вогнища зафіксовано в північно-західній його частині). Діаметр її міг дорівнювати 8 м. Підчовнуваті нуклеуси (11 екз.) знайдено, переважно, в північній частині. Чотири наконечники

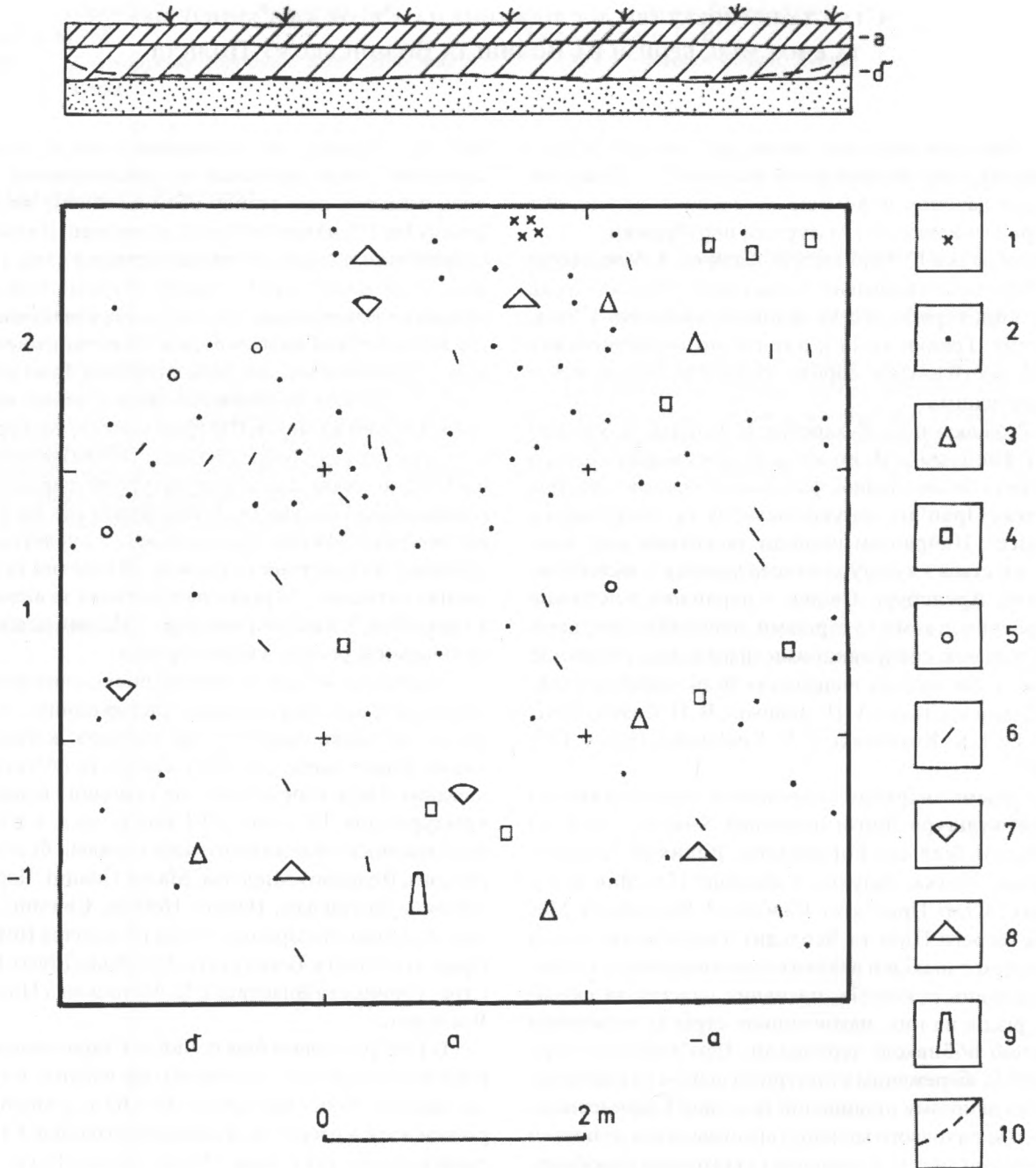

Рис. 1. Лютка. План та розріз свідерського житла: а – гумус, б – підгрунтя, 1 – вуглики, 2 – відщепи, 3 – різець, 4 – нуклеус, 5 – наконечник, 6 – пластина, 7 – пластина з ретушшю, 8 – відщеп з ретушшю, 9 – сокира, 10 – межа поширення знахідок.
 Lutka. Plan i przekrój siedliska kultury świderskiej: a – humus, b – podglebie, 1 – węgiel, 2 – wióry, 3 – rylec, 4 – rdzeń, 5 – ostrze, 6 – odłupek, 7 – odłupek retuszowany, 8 – wiór retuszowany, 9 – siekiera, 10 – granica występowania znalezisk.

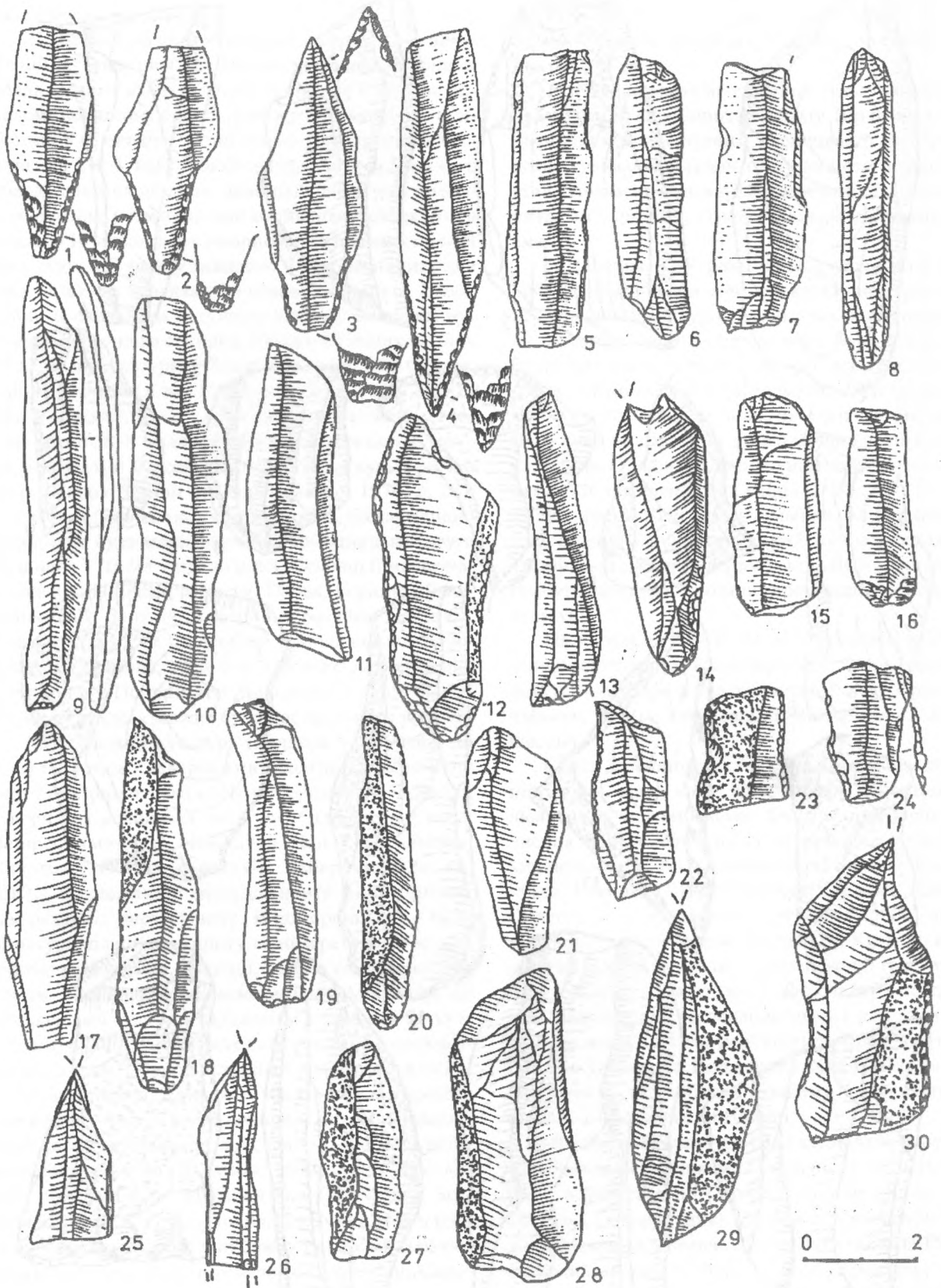

Рис. 2. Лютка. Роскоп № 1. Крем'яні вироби. Lutka. Wykop Nr 1. Wyroby krzemienne.

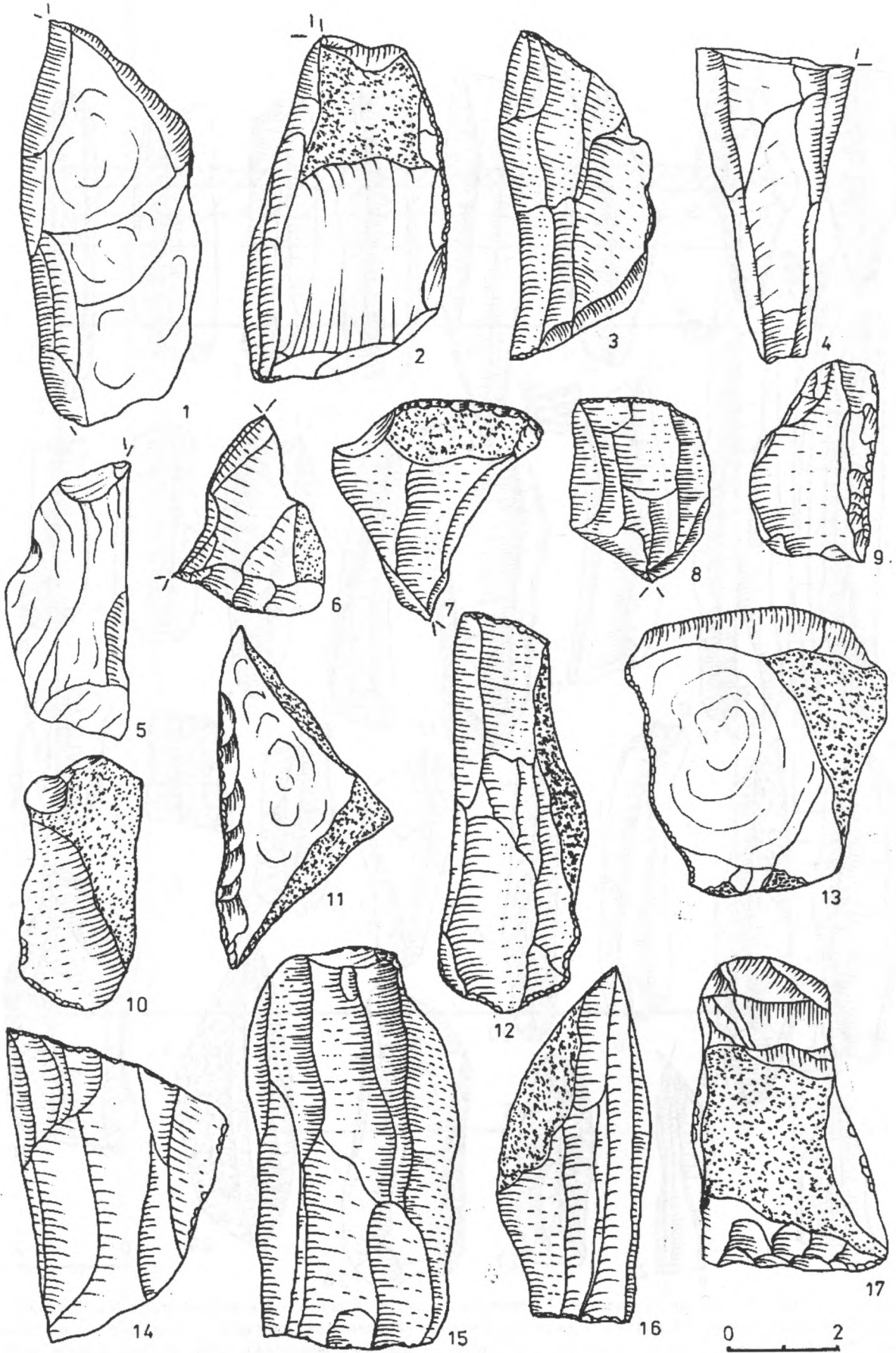

Рис. 3. Лютка. Роскоп № 1. Крем'яні вироби. Lutka. Wykop Nr 1. Wyroby krzemienne.

до стріл мали середні та більші розміри, черенок був дещо звужений (рис. 1-3).

Ще інший об'єкт свідерської культури був виявлений Д. Телегіним у стінці піщаного кар'єру біля с. Мала Осниця над р. Кормин, в басейні Стиру на високому корінному березі. Діаметр його становив приблизно 8 м, але був заглибленим у центральній частині на 1,2 м. У найглибшій центральній частині його знаходились сліди двох, один над одним розташованих вогнищ (можливо житло обживалося двічі) та близько 10 менших рівномірно розташованих по всій його площі. В ньому знайдено 9 наконечників стріл (без звуження черенка), 16 різців, 7 скребків, 2 пластини із скошеним ретушню кінцем, човнуваті нуклеуси, невеличка сокирка. Напевно в інших житлах свідерської культури рубальних знарядь було більше. Про їх розвиток в той і раніший час свідчить велика колекція тесел, сокир з аренсбурзького стійбища Мотоль (роботи О. Калечиц). Після свідерської культури, за словами В. Ісаєнка, розвинулася культура, що мала макролітичний вигляд (Ісаєнко, 1976, с. 28). З цим твердженням важко погодитись, бо наступною культурою була мікролітична – коморницька (друга половина VIII-6000 рр. до н. е.). Основні її місцезнаходження: Великий Мидськ, Осова, Горинка, Балаховичі I, II, Залухів, Хабарище (басейні Прип'яті, Горині, Стиру), та Білосорока Наровлянського р-ну Білорусі (Ісаєнко, 1976, с. 47). Взагалі пам'ятки цієї культури є в Поприп'ятті рідкісними і лише біля с. Великий Мидськ можна було досліджувати шар.

Яніславська культура (початок VII-IV тис. до н. е.) поступово переросла в неолітичну, керамічну фазу і на Прип'ятському Правобережжі, на її основі, утворилася волинська культура. Основні пам'ятки: Непірець (мезоліт), Новосілки, Коник, Гораймівка, Ничогівка, Оболонь, Залухів, Хабарище, Власівці (ВНК). Мікролітичні знаряддя притаманні комплексам останніх двох культур. В коморницькій – були мініатюрні пластини з притупленим ретушню краєм, короткі трикутники, трапеції. З цієї культури, як вважають, і починається власне мезоліт. Мікроліти же яніславської культури складаються з довших трикутників, трапецій, косих вістер сформованих мікрорізцевим сколом. Ці риси останньої зберігаються і в неолітичний період. Крім того збільшується кількість макролітів – тесел, доліт, сокирок. Для Волинського Полісся характерними є яніславські вістря з ретушованою основою (Зализняк, 1978, с. 96). Такі виробы знайдені біля сіл Ничогівка, Гораймівка, Згорани (оз. Перемут), Балаховичі, Заслуччя, Новосілки та ін., переважно в басейні Стиру та Горині. Наконечники яніславського типу бачимо і в крем'яних комплексах німанської культури: Яремичі III, Насідовичі 6, Куець I, Беліца II (Чарняўскі, 1979, 21, 22, 25, 35, 37, 44). Проте в цих таблицях чомусь не показані мікрорізцеві сколи, дуже мало трикутників, *велораких*

скребків, Крем'яні виробы німанської культури мають дещо інший вигляд порівняно зі знаряддями ВНК, більші розміри, належать напевно, до більш пізнього часу.

Носії волинської неолітичної культури порівняно рано освоїли виробництво посуду. Він був конічним, біконічним, тонкостінним, коричневого кольору. Мав домішку посіченої трави, піску, шамоту, пізніше жорстви. Орнаментувався гребінцевими відбитками, „копитцями”, лініями, сіткою, косими насічками, ямками.

Населення ВНК рано почало управляти землеробство. З відбитків зернівок культурних рослин на їх найранішому посуді стало відомо, що вони вже знали пшеницю, ячмінь, горох, вику. Були в них і особливі мистецькі виробы - фігурні кремені у вигляді дерев, птахів, плазунів, риб, тварин, людей (Лахвичі). Великих поселень із значним культурним шаром ВНК поки не виявлено. Дослідження велись на таких: Коник, Оболонь, Новосілки. Всього нараховується бл. 150 поселень та їх слідів ВНК.

На носіїв ВНК мали, напевне, вплив контакти з населенням культури дунайського походження з лінійно-стрічковою керамікою (КЛСК). Від них могло бути перейняте і уміння вирощувати землеробські культури.

На кераміці КЛСК Волині знайдені відбитки зернівок: пшениці (однозернівки та двозернівки), ячменів (голозерного та плівчатого), жита, проса звичайного, гороху, вики еврлії. Визначення Г. О. Пашкевич.

Склад домашнього стада був таким: бик домашній, свиня, вівці, кози, кінь, собака. Об'єктами полювання були: дикий кабан, благородний олень, кінь, лисиця, борсук. Крім того є залишки черепахи, птахів, молюсок, риб. Стационарно вивчалися поселення Рівне, Голишів, Гірка Полонка, Гнідава, Клевань. Перше з них – найраніше – датується 4500 р. до н. е. т. б. донотним періодом. Гнідава та Клевань мають риси заліззовської групи в орнаментатії та формі посуду і належать, як гадаємо, до початку 4-го тис. до н. е. Майже повністю дослідженими є пам'ятки Рівне та Голишів. Є велика необхідність продовжити роботи на Гнідаві та Вільшаниці Хмельницької обл., на першому як найбільш пізньому, на другому – як одному з південних на Волині.

Лендельська культура (ЛК) засвідчена окремими знахідками та залишками поселень. Вони знаходяться як в лесовій зоні (Зимне, Голишів, Лище, Гірка Полонка (захоронення), Листвин, Ярославичі, Яловичі, Маяки, Арматнів, Луцьк-Луг) так і на Поліссі (Клевань, Липно, Майдан - Липно, Арматнів). Датується вона - 3400 - 3100 рр. до н. е. На поселенні Луцьк-Луг було знайдено багато кісток тварин (особливо коней) та відбитки на кераміці зернівок пшениць (двозернівки та спельти, дворядного ячменю,

жита). Це поселення знаходилося на невисокому підвищеному островку серед заплави р. Стир.

Носії культури лійчастого посуду виявили здатність до проживання в різних природних умовах – на добрих ґрунтах Волинської височини (Зимне, Лежниця, Володимир-Волинський, Маркостав, Бубнів, Черчиці), біля озер (Шацьких) з піщаними полями довкіл них, над річками Полісся (Новосілки, Оболонь, Личежевичі, Мірабелі). На кераміці з середньої течії Стиру простежуються контакти двох частково синхронних культур – ВНК та КЛП. Окремі посудини КЛП прикрашаються гребінцевим орнаментом і робляться з гострим дном. Є ряд поселень одношарових з добре збереженим культурним шаром. Вони потребують стаціонарних досліджень. Так само як і пізньотрипільське поселення біля с. Крупа.

Значних поселень культури кулястих амфор на Волині не знайдено, але перспективними місцями для пошуків можуть бути заплави таких річок як Стир, Горинь, Черногузка, де на лесових невисоких підвищеннях знайдені сліди їх проживання: Луцьк-Луг, Голишів, Полонка, Вільшаниця.

Крім робіт І. Свешнікова досліджень культур шнурової кераміки, східнотшинецької культури на Волині майже не проводилось. В той час як їх пам'яток особливо на Поліссі є чимало і вони швидко руйнуються меліорацією, оранкою, кар'єрами. В 70 рр. автором було виявлено близько 100 пам'яток названих культур і відкрито три житла городоцько-здовбицької, стжижівської та східнотшинецької культур біля с. Майдан-Липно.

ЛІТЕРАТУРА

Зализняк Л. Л.

1978 *Об острях с микрорезуовым сколом в мезолите Северной Украины [в:] Орудия каменного века, Киев.*

Исаенко В. Ф.

1976 *Неолит Припятского Полесья, Минск.*

Kozłowski J. K., Kozłowski S. K.

1977 *Epoła kamienia na ziemiach polskich, Warszawa.*

Чарняўскі М. М.

1979 *Неаліт Беларускага Панямоння, Мінск.*

Савич В. П., Черныш А. П.

1987 *Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (Каменный век), Киев.*

НРИГОРИЙ ОХРИМЕНКО

STAN I PERSPEKTYWY BADAŃ STANOWISK Z EPOKI KAMIENNEJ, NEOLITU I EPOKI BRĄZU NA WOŁYNIU I POLESIU WOŁYŃSKIM

Na Wołyniu i Polesiu Wołyńskim zarejestrowano na podstawie badań powierzchniowych dużą ilość stanowisk archeologicznych, które dotąd nie zostały jeszcze rozkopane. Wśród obiektów schyłkowopaleolitycznych najliczniejsze są stanowiska kultury świderskiej, niektóre z zachowaną jeszcze warstwą kulturową (Lutka – rys. 1-3, Mała Osnycia i in.). Kultury lyngbjijska, ahrensburška, komornicka i janisławicka znane są tylko z odkryć powierzchniowych.

Mimo, że zbadano niewiele osiedli kultury ceramiki grzebnykowo-nakłuwanej (t.zw. neolitycznej kultury wołyńskiej):

Nowosiłki, Obołoń, Konyk, dostarczyły one jednak ważnych materiałów do zagadnienia rozwoju rolnictwa we wczesnym neolicie i rozprzestrzeniania się znajomości hodowli roślin uprawnych dalej na północ, w dorzecze Jasiołdy (Motol) i Piny (Hlinno).

Stanowisk poleskich z eneolitu i epoki brązu z zachowaną warstwą kulturową jeszcze nie badano.

Polesko-Wołyńskie Centrum Ludoznawcze, Łuck